

ış-ın ışıltama «scintillement»;
boğ-un mafsâl «articulation»;
koş-un «troupe en marche»;
 Mk. Şark türkçesi:
karğ-ın كَرَجُ (Osm. *karğış*) küfür,
 beddua «imprécations» (B. de M.).

passer outre»;

-n):
ara-n «coupe» (eskimiştir) [1].

Şu aşağıki türemeler sıfattır:

-io, -un):
say-ın seçkin «choisi» (eskimiş). (Şark
 türkçesinde: üleşimli ilgiç «postposition
 distributive» olan *her* «chaque»;
yoğ-un «épais»;
doğ-un (ay) «pleine (lune)»;

-in, -ün):

yên-in ve يَنْقِ (Rouen yazmaları No. 19, 45;
 Kam. 221) yenilmiş «vaincu» (eskimiş);
büt-ün (mk. § 38, ihtar 2) [2].

koy-un veya *koy-u* «en bas» katmaç (zarf) olarak kullanılır.

sat-kın «vendu» yerine *sat-ın a[-mak* «acheter» de görüldüğü üzere, *sat-ın* şeklinin kullanılması da gösteriyor ki, -ın lâhikası bazan (boğuzlunun düşmesi, § 124 ile) -kın lâhikasıdan gelmiş olabilir.

IHTAR. 1 — Bu -[i]n lâhikası, isimler (ve bilhassa katmaçlar: § 401, ihtar, 1) yapılmak üzere isimcil tabanlara ilâve edilen -(y)in lâhikasıyla karıştırılmamalı. Evvelec verilmiş olanlara ilâve edilebilecek olan bu isimlerden şurada birkaç misal veriyoruz:

arış-ın (mk. *arış* «palme»);
ağr-un (yol) «chemin de traverse» (Kam. I. 229);

tek-in tek olan, yalnız «seul»;
tekin-siz «tek, yalnız olmayan, ecinnilerden, perilerden hâli olmayan, onlara ziyaret edilen «qui n'est pas seul; hanté par les esprits» [3];
öñ-ün öyün «portion, ration»;
kök-ün köken «endroit où germe une plante» [4].

[Katmaç (zarf) lardan da bir kaç misal veriyoruz:]

yan-ın yandan, yan yan «de côté»;
oş vakt-ın o vakitte «alors»; mk. § 1376;
yaş-ın yaş-ın (ağlamak) yaşlarla («pleurer» à chaudes larmes) (ms. Alger 1640, yap. 65);
ağr-ın (yol) kestirme olarak (yol) «chemin de traverse» (Kam. I. 229), ve gizlice «furtivement», mk. *oğru* hırsız «voleur»;

ilk-in ilk olarak «pour la première fois»;
güç-ün güçlkle «difficilement»;
g'öt-ün g'öt-ün = *gerisi-n g'eri*, *kıç-ın kıç-ın*, *ard-ın ard-ın* «à reculons» [5].

[1, 2, 3, 4] Müellif eserinde bütün bu misalleri karışık vermiş olup, tarafımızdan böylece düzenlenmiştir. Bundan başka (4, 5) de görüldüğü üzere, bizim ilkin isimleri sonra katmaçları sıralamak suretiyle ayırdığımız misalleri müellif hiç bir ayırış gözetmeden karışık olarak bir yerde vermiştir. A.U.E

[5] Şehzade mânasında olan başka bir *tekin* ise, *tik-(k)in* (hakanın yerine) dikilmiş nasp ve ikame edilmiş, mansup mânasında fiil kökünden yapılmış görünüyor. A.U.E

Yine mk.

iç-in iç-in (*yan-mak, ağla-mak, (humur-da-n-mak)* «se désoler du fond du cœur, pleurer toutes les larmes de son corps, etc.»;

Eski Osm. *ayag-ın* (*darm-ak*) ayağa kalkmak (A.U.E) «se lever, se mettre debout sur ses jambes» (*Aşık-paşa - zāde tārīh-i*, s. 10; BEHRNAUER, *Salıman des Gesetzgebers Tagebuch*, s. 11).

bu'ez-in (A.U.E) «cette fois-ci» (Bibl. Nat. yazmaları, Türkçe ilâveler 1207, yap. 83 V°, 94).

Meyve «fruit» mânasındaki *ol-ın* kelimesi, şark Türkçesinde önde olarak «devant» (mk. *ön-ün*, § 867) *ald-ın* kelimesinin mânadaşıdır, (mk. ABOULGHAZI, s. 12: *آردین و آردین* önden ve arddan olarak «devant et derrière». Çağatayca'da (*آردین*) yerine *آردون* (*arķa-n*: A.U.E) ve Kazan'da *arķa-n* (= arka arka) denilir ki bu, bazı lehçelerde *i* vokalinin kararsız olduğunu gösterir. Azerce'de *ارخان* *arxa-yın* derler.

İHTAR. 2 — *-in* lâhikası yerine şunlarda bir *-iñ* lâhikasının izleri bulunuyor:

yal-ın veya *yal-iñ* «flamme» (*yal* «uni, brillant» dan);

bel-in veya *bel-iñ* şaşkın, hayrun «les yeux grands ouverts, ébahi (Sami Bey'e göre *aşıkâr, zâhir, bel-ki* «manifeste, découvert» mânasına *bel* den);

usañ (*اوسان*) *usan* (Bianchi) kelimesinin mânadaşı.

İHTAR. 3 — (*-in* lâhikasının bir çeşidi olarak?) *-en* li bir lâhikanın da izleri vardır:

oğl-an «garçon» (mk. *oğul*, § 121);

Eski Osm. *چورتان* veya *چورتون* (*çor-tan* veya *çort-un* A.U.E) damın deresi «gouttière» (B. de M.).

Muk. *چورتک* (*çört-enğ*: A.U.E) «gouttière» *Hulu. Şâhi*, yap 11).

Öteki Türk lehçelerinde de bu lâhikalar var:

-in: *talın* yorgun «fatigué»; mk. *taşık-mak* (*Ab.*, s. 174);

tüğ-ün (Qut. Bil.) Osmanlıca *düğ-üm ün* mânadaşı.

yağın (*yag-ın*: A.U.E) yağmur «pluie» (*Ab.*, s. 410);

-en, -eñ veya *ñ*: tob. *tuz-an* toz «poudre» *tuz* «poussière»);

kağırāñ (mk. Osm. *kırağı*) «verglas»;

çitan çit «clôture» (mk. Osm. *çit, çit-is-mek*);

tuva-n temel kazığı «pilotis»; *tuva-* bir temel kazığı inşa etmek «construire un pilotis» (mk. Osm. *tavan* dan «toit»);

Mk. *iriñ* «pus» MELIORANSKI, *Ar. Fil.*).

Bu, fiilden gelme «déverbatif» türemelerdeki lâhikanın *-kañ* la akrabalığı olan daha eski bir *-añ* dan ibaret olup olmadığını tetkik etmek yerinde bir şey olur.

Nihayet *-(y)in* li ulağın uzantılı bir şeklinden bahsedilen (§ 1340, ihtar) ve (§ 1342, 1°) bendlere de bakınız.

-ki LÂHİKASI.

868. Bu lâhikanın alabileceği muhtelif manzaralar hakkında *-kin* (§ 866) lâhikasına müracaat edilmelidir; bunları teşkil etmek için onun sonundaki *n* konsonunu kaldırmak yeter:

$$\frac{-ki, -kü}{-kı, -ku} \times \frac{-gi, -gü}{-gı, -gu} [1]$$

-ki lâhikası hemen de sadece alemler teşkil etmeğe yarar.

Bu günkü kullanışta bu türemelerin çoğu aletleri, ev avadanlıklarını veya başka şeylere ait vasıtaları bildirir (mk. -eç lâhikası § 870, 3^a).

-kı, -ku):

bıç-kı «scie» (*bıç-mak* tan; mk. § 139);

aa-kı «bretelles»;

aç-kı «vernis»;

sır-kı (bk. *Kam. terc.* I, 98: صيرى *stıyr-kı* A.U.E) [2];

-gı, -gu):

yay-gı «dessus de lit, nappe»;

sar-gı «pansement»;

çağ-gı «instrument de musique, musique»;

kar-gı «lance» [3];

bur-gu «vrille» [4];

-gı, -gu):

kaşa-ğı «étrille»;

dagla-ğı (*Kam. tec.* I, 744: داغلى) hay-

-ki, -kü):

kes-ki «hachereau»;

-gi, gü):

sil-gi «torchon»;

üzen-gi «étrier» (Sami Bey'e göre *üzen-mek* yani birbiri ardınca kısalıp uzanmak, «s'al-longer et se raccourcir successivement»;

ser-gi «éventaire, exposition»;

sür-gü «herse»;

süz-gü «passoire»;

yül-gü ust ra «ras-ir» (eski);

sün-gü «baillonnette» etimolojisi meçhul.

-ği, -gü):

bile-ği «pierre à repasser» [3];

[1] Bizce bunun aslı: sonu nli -kin ve çeşitleri olması uzaktır. Belki bunların sonunda düşen (k veya g) dir. Bunlar şu şema ile gösterilebilir:

1. Boğazlılardan sonra

ki -ki, kü -kü

kı -kı, ku -ku

2. Çınlaklardan sonra

gi -gi, gü -gü

gı -gı, gu -gu

3. Vokallerden sonra

ği -ği, gü -gü

ğı -ğı, gü -gü

[2] Tarlalarda ve bahçelerde demirden veya tahtadan bir nevi kürek ki, toprağı çekmek için kullanılır. — Yüzün derisini kavlatıp sıyıran, *yılcık* dedikleri hastalığın bir başka ismi (Rumeli), A.U.E

[3] Müellif bunu istikakî meçhul olan iki kelimedenden biri olarak kaydediyor. Bizce bu (vücudu) karan. karıştıran, ete daldırılan demirden silâh, yani tam Arapçanın zerk (daldırmak) aleti demek olan mızrak olsa gerek A.U.E

[4] Buraya Rumeli de işittiğimiz şu tabir de katılabilir: *oñ-dur-gu* yani şifa vermek vasıtası, ilâç: Bir korku geçiren, sarılığa uğrayan veya uğraklanan? bir kimse için sırlı bir çanak içine bir az su koyup ve içinde bir iki ateş kuru söndürürken okuyup nefes ederler; çanağı onun başı üzerinden gezdirirler; sonra el etek çekildikten, etraf tenhalaştıktan sonra evden dışarı tenha bir yere yine okuyarak o suyu boşaltırlar ki, buna (oñdurgu = şifa vasıtası) derler. A.U.E

vanları dağlayıp işaretliyecek demir
alet «for à marquer les animaux»;
namazla-gu «tapis de prière» (Rouen,
şark yazmaları 12 ve 54, *نماز* kelimesinde
ve *Hul. Şāhi*, yap. 74; *نمازگو و نمازگویی* [1];

Daha başka türemeler:

at-ki «pèlerine, mantille»;
donan-gı «ornements»;
yav-gu (taşı) «rouleau de pierre»

(HİNDOGLOU);

Bunlar da şüphesiz aynı takımdandır:

ez-gi bir nevi türkü, muzik, nakarat «espèce de chant, musique, rengaine»;
tülün-gi (eski Osm.) dilenci «mendiant»; mk. Kır. *tülö*, dua, reca «prière»; Osm. *dilek*,
dilenci.

pepe-ği veya *pepe* ve *titi-ği* (*teligi*: B. de M.) «qui bredouille, qui balbutie» keli-
melerine gelince: bunlara ifadekâr mahiyetlerine nazaran sağlam bir menşe vermek
güçtür.

Yine mk. *südrebeği* veya *südreme* «langage aviné».

Şuna dikkat edilmeli ki *-gili* kelimeler, *-li* li basit türemeler (§ 529) diye telâkki
edilmek gerektir; ve bunların karşılıkları olan *-gülüg* (*-külük*) lâhikasıyla aynı mânada
değildirler; mk. § 1343, 5°: *bilgi-li* «avisé, savant»; *sezgi-li* «sensible».

Öteki *-kili* isimlerin hemen de birbirine uymayan mâzaları vardır:

-kı, ku):
çap-kı çapul, yağma «incursion, pillage»;
yat-kı düz, yatırılmış bir kumaş üze-
rinde vücade gelen kıvrım «pli qui se
forme sur une étoffe couchée à plat»;
uy(.)ka «sommeil»;
-gı, -gu):
say-gı «considération»;
bul-gu «esprit inventif»;
duy-gu «sentiment»;
kur-gu «supçon, vaine supposition»
(eskimis);

-ki, -kü):
iç-ki «boisson»;

-gi, -gü):
bil-gi «science»;
sez-gi «faculté de comprendre à demi-mot,
divination»;
ver-gi «impôt»;
çiz-gi veya *çiz-gı* «ligne, trait»;
çöz-gü bir nevi yün kumaş «sorte de
drap» [2].

Mk. *کاتینگی* (*katın-kı*: A.U.E) bir mayii halletmek için içine katılan şey, vs. «ce qu'on
ajoute à un liquide pour le diluer, etc.» (*Kam. terc.* I. 440);

[1] Bunlara *okla-ğu* ve yine (bakılanmış, balıklı yer «aquarium» mânasında)
balıklı-ğu (= *balıklı-lava*: Romanyada'ki eski topraklarımızda bir kasaba ismi), *bakla-va*,
yk. (belki aslı: *bakla-ğu* dilinip parça parça bölünen şey, baklava. Çağ Lûgati *buk-mak*.
s. 83. A.U.E

[2] Müellif eserinde bütün bu misalleri karışık ve dağınık vermiş olup, burada tıra-
sımızdan böylece düzenlenmiştir. *sevgi*, *sür-gü*, *büz-gü*, *göy-dür-gü* (yakıcı bir çitane)
kelimeleri de buraya girebilir. A.U.E

چاتیل-کی? [1] (A.U.E) (mk. ZENKER, *lâgati*) sıfat: (birbirine) çatılmış, dayatılmış, birbirine girmiş «enchevêtré» (*Kam. terc. I. 74, 75, 648*).

söl-gü sölpük, «lasque, lèche» kelimesi de sıfat olarak kullanılmıştır.

Şu iki isim, isimcil tabanlardan teşkil edilmişe benziyor:

g'öz-gü (eskimiştir) ayna «miroir» (alet isimlerine örneksenim yoluyla);

kuş-ku (Sami Bey'e göre kuş tan) korku, ürküntü «rayeur, peur» (*kork-u* kelimesine örneksenim yoluyla [?]) [2].

IHTAR. I — -ki lâhikasının bir çeşidi gibi görünen -k'e lâhikası, ancak pek az miktardaki kelimeler de görülür:

yon-ga «copeau»;

diz-g'e diz bağı «jarretière» (eskimiştir; bir isim tabanından yapılmış);

süpür-g'e «balai» [3];

Mk. Karaman lehçesinde düşün-ge (Γεφ. 35 - 37) İstanbul şivesinde düşünce «reflexion, pensée».

Şu aşağıdaki kelimelerde ise bir -irg'e (-irga) lâhikası var gibi görünüyor:

acı-ga yaban turpu;

oñ-irga bel kemiği, gemi kaburgasını teşkil eden postaların aşağı taraftan bağlı oldukları ufki uzun parça (bk. D. L. T. III, 279 *ñra* sırt üstü: *uñra yattı* = sırt üstü yattı. Mk. *oñürt-mek* Çg. 42: yıkmak, güreşte yıkıp basmak. Bu takdirde: *oñur-ga*: sırt üstü, ufki yatırılan uzun parça [*oñurmak* X *oñürmek*'ten] ykl. *oñdu* hat, çizgi. (A.U.E)

kabar-ga (göğsü kaplayan eğri kemikler + geminin omurgası üzerine dikilen eğri ağaçlar. A.U.E) [4]

-irtke lâhikası Osmanlıca'da boğazlı konsonunu kaybetmiş (§ 124); (şark türkçesindeki: *yum-urtka* yerine) *yum-ur-ta* olmuştur.

[1] Biz de bu kelimeyi tereddütlü olarak *çatıl-ki* (çatılmak mastarından türeme) farzediyoruz. İnce ahenkli olsaydı *çitti-ki* okunmaya daha elverişli olacaktı; bununla beraber ifkin böyle konulmuş olup, sonradan kalın ahenklisine geçmiş olması da mümkündür ki, o zaman (çitilenmiş ve çitişmiş) gibi bir mânası olabilirdi. A.U.E

[2] Müellif bu kelime için besbelli Şemseddin Sami Beyin «kuş gibi korkup ürkme» yolundaki tefsirine aldanarak, bunu öylece isim maddesinden türemiş, ve belki örneksenim yoluyla böyle olmuştur diye, pek te kanmıyarak kaydediyor. Halbuki kelime fiil kökündendir. D. L. T. III, 186 *kuş-mak* ürküp kaçmak: *at kuyda* = at ürküp kaçtı. Şu halde bu kelimenin aslı *kuş-uş-ku* olup y ile beraber üst yanındaki u vokali de aşımış olacak. A.U.E

[3] Bunları da belki bu takıma koymak mümkündür:

yor-ga: çok yürüyen; *kav-ga*: belki aslı (*kav-ga*) defî, tedâfü; *oyul-ga* teyel, muvakkat ve seyrek dikiş..

Menşeleri meçhul *dal-ga*, *kar-ga*, *soy-ga* (bir nevi ala karga) kelimeleri de bu takıma girebilir gibi görünüyor. A.U.E

[4] Bunlar da aynı takıma girebilirler: *sak-irga* koyun, köpek gibi hayvanlara yapışıp kanlarını emen böcek, kene; belki *sag-mak*: sıkıp çıkarmak (Çağ.);

rs-irga kulağa astıkları zeynet, küpe, belki *as-irga*;

sirke kelimesi de aslında *isi-mek* (harareetlenmek) mânasındaki mastardan *isi-rke* = hararet veren; A.U.E

2° -gü-ci; osmanlıca: -(y)ici (§ 852);

3° -gü-teg; altayca: -gü-döy, -gi-diy niyetli istikbal mânasıyla.

§ 1343 de de bahsi geçen -gü lâhikası, ihtimal ki esasında -kay lâhikasıdır. Bk. § 1343 teki cetvele.; yine bakınız -kay + çan lâhikası, münasebetiyle § 1396 daki cetvele ve § 1394 ve aşşığına.

Bu bilhassa Türkiye lehçesinin niyetli müstakbel siygasını teşkil eden -(y)ecek veya -(y)icek lâhikasının menşeidir ki, -gü-si ve -gü-teg lâhikalarıyla örneksenim yüzünden vücut bulmuştur. Türkiye lehçesinin bu lâhikasındaki -cek ise ötekilerdeki -si ve -teg teşbih edatları gibi (§ 918) bir teşbih (kıyas) edatıdır; ve çünkü bu -cek in de aslı -çak tır. Nitekim Mk. *Mîraç-Nâme* (s. 6) nın şu ibaresini:

kâl-gü çaynı bof-dı gelmek çağın oldu «le temps de ta venue est arrivé» ki, buradaki çak, henüz (başlı başına) «zaman» mânasında olmakla beraber fiilcil bir lâhika mahiyetini almaya da pek yakındır.

-İ LÂHİKASI.

869. -i lâhikası hemen hemen sırf alemler teşkil etmekte kullanılır.

Yalnız hiç olmazsa mahdut bir miktardaki hallerde boğazlı konsonunu kaybetmiş -ik lâhikaları yerini tutarlar: *öl-ü(k)*, *dar-a(k)*, *bit-ü(k)*, *yaz-ı(k)* gibi.

Bir kaç münferit halde -i li isimlerin manası, -in li karşılığı olan türemelerin manasıyla aynı olur:

diz-i ve *diz-im* (Bianchi), *öñ-ü* ve *öñ-ün*; *koy-u* ve *koyuu*, *do{-u}* ve fakat *do{-un* (ay) (bk. § 867).

Menşeleri her ne olursa olsun -i li türemeler şunlardır:

-ı, -u):

tart-ı «poids»;

yap-ı «structure»;

bat-ı «couchant»;

gaz-ı «écriture»;

sın-ı «supposition» (eskimiş);

say-ı «nombre»;

kap-ı veya *kap-u* [1] (mk. *ka-pa-mak* çağatayca: 𐰽𐰺𐰍);

saç-ı «cadeaux à la jeune mariée, blé qu'on répand à la noce»;

yağ-ı «cataplasme»;

doğ-u «levant»;

korğ-u «crainte»;

um-u «espoir» (eskimiş);

pus-u (mk. azerce 𐰽𐰺𐰍) «embuscade»;

bur-u «douleur violente, travail de

-i, -ü):

çek-i «poids»; *çeki-düzen* «apprêts de toilette»;

bit-i «écriture»;

iv-i «ceci châte» (eskimiş);

kes-i «hachereau»;

bes-i (mk. *bes-le-mek*) «endroit où l'on fait engraisser les animaux et les oiseaux de basse-cour»;

çekdir-i «galère»;

öl-ü «mort, cadavre»;

ölç-ü «mesure»;

dürt-ü (Bianchi 𐰽𐰺𐰍 *deartu*) «aiguillon»;

küs-ü «rancœur»;

büğ-ü «pratiques des sorcellerie» [2];

[1] *kap-u* şekli *kap-ı* şeklinden evvel ve daha eski bir söyleniştir. A.U.E.

[2] Müellifin karışık olarak verdiği misaller burada tarafımızdan böylece düzenlenmiştir. A.U.E.

l'enfantement»;

tut-u «gage»;

koş-u «course, sorte de danse»;

oğr-u (mk. oğra-mak) «endroit de ren-
contre, chemin; voleur»;

komş-u veya koñş-u «voisine» (konuş-
mak'tan, § 120, «voisiner»);

kon-u, kon-u komş-u «voisin, ve eni
kona [] daki (kon-mak'tan);

Yine mk.

yak-t dağlama «cautère»;

sık-t zor, darlık, çaresizlik, tüfek ve tabanca sıkısı, füşek hartucu «rigueur, abois,
bourré, gargousse»;

kay-t [2] «souci» yani kaygı, kaygu. Mk. kasab-a yağ kay-t-sı [3], keçi-ye can
kay-t-sı «au boucher souci de la graisse, à la chèvre souci de l'âme».

Eski Csm. ۴ (bil-ü: A.U.E) «science» (Hul. Şāhī, yap. 315).

Aşağıdaki türemeler sıfat olarak kullanılır:

-ı, -u):

şaş-ı «atteint de strabisme»;

doğ-u «plein» (bu hakikatte bir ulak
«gérondif» tir, bk. § 1338, 14. a.

dur-u «limpide»;

-i, ü):

bin-i «(cheval) dressé, qu'on peut monter»
(Bianchi, ۴ binou kelimesi altında) [4].

İHTAR. 1 — Evvelkiain bir çeşidine benzeyen -e lâhikasına (acaba -ek yerine bir
-e mi?) ancak bir iki kelîmede rastlanır:

yar-a «blessure»;

[1] Bunun en-mek, kon-mak'tan türeme mânadağ kelimeler olması ihtimali vardır.
Eski âdet üzere (temelli ve devamlı kalmak üzere iniş ve konuş) mânasından gelmiş
olarak her şey hakkında (devamlı olmak) mânası böylece türemiş olabilir. A.U.E

[2] Müellif bunu kıy-ı suretinde kaydediyor.

[3] Lehçemizde şöyle de söylenir: Kasabın yağ kayısı, koyunun can kayısı (veya
kaygusu), A.U.E

[4] İstikakları belli olmıyanlar da dahil olmak üzere, isim veya sıfat olan şu türe-
mel.r de bunlara ilâve edilebilir:

-ı, -u):

arı, aş, ast, yatı, yası, salt, sasi, sancı, sızı, çatı, darı, eğri, ayrı, bağı, pırtı, hırtı,
çakı, kartı, yarı, yalı, soytarı, yokarı, aşırı, dışarı, dolanı, dolayı,

buğu, koyu, kuğu, koku, tapu, kuru, kuru, koçu, konuru (kumru);

-i, -ü):

iti, tipi, çeri, deri, diş, sezi, seki, gidi, kesti, siuri, kirpi, gezi, geri, gemi, yeni,
lleri, içeri, çökeri;

çökü, örtü, örü, büğrü, bükü, künü, sürü, göçü, öğü, düğü, söğü, köprü, döndürü,
götürü, ülüştürü, vs. A.U.E

k'ert-e «rainure, degré» [1].

IHTAR. 2 — *-i(-e)* lâhikası *-ik(-ek)* ten gelmiş görünmediği takdirde, acaba bunu ulak «gérondif» olan *-(y)i*, *-(y'e)* nin aynı olan bir morfem gibi görmek mümkün mü (bk. § 1543. g.).

IHTAR. 3 — Ve nihayet Farsça'dan alınmış olan bir *-(y)i* lâhikası vardır ki, *hattâ Türkçe dahi* olan muhtelif kelimelere katılarak renk bildiren sıfatlar teşkil ederler. Bir kaç misal:

kırmız-ı (arapça *كرمز kermes* den) «rouge»
hurmā yi (Kam. Terc. I. 323) «couleur de datte»;
kuzgün-î «noir foncé, couleur de corbeau»;
kurşün-î «gris, couleur de plomb»;
neft-î «vert, couleur de naphte»;
barū-t-î «couleur de poudre»;
angid-ı «rouge brique, proprement, couleur de tadorne»; etc. [2]

Yabancı dilden bir unsur olmak itibariyle, bu lâhika her zaman ses uyumu (ses benzeşimi, ahenği) kanununa uymaz.

SONLARI -C VEYA -ÇLI LÂHİKALAR.

870. — 1° *-k'ec(-k'eç)* ve *-kic(-kiç)* = *kaç* (§ 156, zeyl) lâhikaları.

Bu lâhikaların alabildiği muhtelif manzaralar için *-ken* ve *-kin* (§ 866) lâhikaları hakkında söylenmiş olanlara müracaat edilmelidir. Yalnız onlarda *n* yerine bunlarda *c* veya *ç* getirmek yeter.

Esasen bu iki nevi lâhika arasında bir akrabalık var görünüyor; *-keç* lâhikası çoğu zaman sonu *n* li tabanlara katılmış görüldüğüne göre acaba bunların varlığı hiç olmazsa

[1] Yine istikakları belli olmayanlar da dahil olmak üzere isim veya sıfat olan şu türemeler de bunlara ilâve edilebilir:

-a, -e):

*ağa, oba, oya, ana, baba, kısa, toka, sapa, sava, sıva, saya, yora, posa, çapa, kama, koca, koza, oda, kaya, kova, yuva, yasa, yama, yaya, yona, koba, taşra, kar-
gaşa, kanara, yaygara, çağana, zivana, (zebane?), kağana, kabara, kavara, kavata,
haymana, haydama, mangala, ardala, çolpara, saraka? kvanta, koraa, curcuna, ka-
ravana;*

*öte, tepe, şişe, gece, keçe, güve, vire, göre, geñe, yenge, dere, sere, söve, yöre
öğendere.* vs. A.U.E

[2] Dilimizde nisbet eki olan *-ki(-gi)*: (evdeki, dünkü), Farsça'ya geçmiş olarak bu *-i* yi vermiş görünüyor. Yalnız bu *gi* Farsça sonu vokallilerde kalmış, *hâne-gi* (eve mensup), sonu konsonlularda düşmüş olacak: *Iran-î* vs.

Dilimizde Türkçe kelimelere eklenmiş olanlarından şunları da bu araya koymak mümkündür (renkten madaları da vardır).

*samân-î, turunc-î, fıstık-î, filiz-î, leylâk-î, eflâtün-î, limön-î, demir-î, gümüş-î,
altün-î, zifir-î, armūd-î, Hind-î, ba,ât-î, oğabân-î, şâl-î, tafâr-î, jındık-î, zebellâ-yî,
bulgar-î, ilhân-î, bektâş-î, kırâl-î, imparator-î, babayân-î,* vs. A.U.E

kısmen olsun benzemezlik «dissimilation» dan ileri gelmiş değil mi diye insan şüpheleniyor. Ulak «gérondif» diye kullanılan aynı lâhika hakkında bakınız § 1395 ve aşağısı.

a. *-keç* [1] li türemeler:

utan-gaç (mk. *utan-gan*) «timide»;
dayan-gaç «résistant, patient»;
dolaşan-gaç «Kunos»;
bur-gaç eğri büğrü, dolaşık «entortillé»;

iğren-geç «qui se lasse de tout»;

yüz-geç «nageur»;

süz-geç «filtre»;

er-keç teke «bouc» (Bianchi mk. *er-kek* «mâle» [2]).

Şu aşağıki kelimelerde lâhika isimcil bir tabana katılmış bulunuyor:

yalın-gaç kabuğu (kavak gibi çatlayıp) soyularak yalın kalan bir nevi ağaç = yelengeç «sorte d'arbre qui se dépouille de son écorce»;
gırıl-kaç [3] gırıl gırıl eden «qui produit un bruit désagréable»;

yan-geç yan yan giden (*yan-gaç*? A.U.E) «crabe»;

Mk. *dülen-geç* veya *diülen-geç* (menşei meçhul) [4].

b. *-kiç* [5] (bazan = alet ismi lâhikası olarak, mk. altayca *-kıç*):

baş-kıç merdiven «escalier»;
dal-gıç «plongeur»;
baş-la-n-gıç «commencement»;
aş-da-n-gıç «tromperie»;
at-la-n-gıç dereden atlayıp geçmek için suya yer yer konulan taş «pierre placée pour passer un ruisseau»;
biz-la-n-gıç (= *biz-le-n-gıç*) biz gibi sivri, öğendere «aiguillon»;

bil-gıç âlim taslağı «faux savant»;

sil-gıç tahta bezi «frottoir»;

dürtle-n-gıç (*dürt-mek* ten), kısa öğendere «aiguillon» [6];

ül-güç (= *yal-güç* § 83) ustura «rasoir»;

mk. *vül-gü* (§ 368);

süz-güç (Kunos);

yüz-güç (Kunos).

[1] $\frac{\text{ç}^{\text{b}} - \text{kaç}}{\text{ç}^{\text{r}} - \text{keç}} \times \frac{\text{ç}^{\text{k}} - \text{gac}}{\text{ç}^{\text{r}} - \text{geç}}$ yerindedir. A.U.E

[2] Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Bu misaller arasında şunlar da girebilir: *kıs-kaç* kısaç; *yasda-n-gaç* hamur tahtası; *saş-ın-gaç* salınacak; *ir-geç* uzun saplı, uzağa erişen fırıncı tahtası; *ge(i)v-ec* kulakları gevşek ve düşük (hayvan); *üz-geç* çekilip alınabilen ipten el merdiveni, mk. (ğ, v değişimiyle: *yal-vaç* ve belki *yo(a)-vaç*), *sara-gaç* (D. L. T. I, 403) kadınların başlarına sardıkları şey). A.U.E

[3] *kaç*, *l* konsonundan sonra geldiğine göre *gaç* olmak gerektir. A.U.E

[4] Müellif tarafından dağıtık verilen bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Müellifin menşei meçhul dediği bu kelime, Bursa'da meşhur bir içme suyuna adını da verdiği *deven* (= *deven*)-*geç*. Çağ. lügati چالک : çaylak, *dolaşan-mak* veya *tegrünmek* (bak. Çağ. *tekrümek* = dönüp dolaşmak) ile ilgili görünüyor. A.U.E

[5] $\frac{\text{ç}^{\text{b}} - \text{kiç}}{\text{ç}^{\text{k}} - \text{kiç}} \times \frac{\text{ç}^{\text{b}} - \text{gıç}}{\text{ç}^{\text{k}} - \text{gıç}}$ yerindedir. A.U.E

[6] Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Buraya *ör-güç* (kanbur, hörgüç), *an-gıç* çitten yapılmış döşemesiz araba kelimeleri de girebilir. A.U.E

patla-n-giç «kâğıttan veya kamıştan tüfek gibi patlar çocuk oyuncuğu»;
pırla-n-giç delikli topaç, öterek dönen fırlıdak «tonton»;
kırt-la-n-giç «hirondelle» (iştikakı meçhul).

2°. -*mec* (-*meç*) lâhikası : [1]

Bu lâhika -*mık* (veya -*mı*) lâhikasının bir katmer «doublet» i gibi görünüyor, ve Çağatayca'da olduğu gibi Osmanlıca'da da yemek isimlerinde kullanılıyor:

oğ-maç (veya *oğ-mak*);
tut-maç (Bianchi);
ay-maç çekik (göz) «bridé (œil)»;
soy-maç çıplak «nu» (Eski Osm.; *Muhammediye*, Kazım - Bek tab'ı, s. 37);
yırt-maç «fente de côté (vêtement)»;
bul,a-maç (Çg. *bulamac*);
kavr-ıl-maç;
bazla-maç veya *bazlam-baç*

Mk. Bulgarca *Куртмачъ* (*kırtmaç*): çok pişirilmiş süt «lait trop cuit»;
yanıl-t-maç söylenmesi güç olan düzme cümleleri yanılmadan söyletmekten ibaret oyun; içine girildikten sonra zor çıkılan girift ve dolambaçlı yolları olan yer, 'akıl «dédale»;
sığır-t-maç (-*tmaç* lâhikası?) sığır çobanı «bouvier» [2].

Katıldığı tabanın sonunda *n* konsonu olduğu zaman bu lâhikanın *m* si *b* ye çevrilip -*bec* -*baç* olduğu gibi, gibileşim «assimilation» yoluyla taban sonundaki *n* de *m* olur:

m-baç;
dolan(m)-baç;
saklan(m)-baç;
atlan(m)-baç;
bazla(m)-baç;

m-bec;
dön-en-bec «tournant, coin, coude», (VIGUIER, s. 447).

3°. -*ec* ve -[*i*]c (veya -*eç* ve -[*i*]ç) [3] lâhikası :

kıs-aç «ciseaux de tailleur»;
tık-aç «bondon, bande»;
tok-aç «batte»;
ağ-aç «arbre» (*ağ-mak* «s'élever,

güm-eç «ruche»;
gül-eç «riaud (visage) (Karaman lehçesi)»;
ge'g'-ec mk. *g'eg'-e* böcek ısırığı «pique d'insecte»;

[1] $\frac{\xi^l - mac}{\xi^m - mec} \times \frac{\xi^m - mic}{\xi^m - miç} \times \frac{\xi^m - muc}{\xi^m - müc}$ lâhikası yerine, A.U.E

[2] Müellifin -*tmaç* lâhikası olur mu gibi şüpheli davranması, yerindedir. Bu kelime (sığır da dahil, ehli hayvanların peşinden) seğirdip gidici mânasında *seğ-ir-t-mec* (*seg-ir-t-mek* ten) in kalın ahenklisi olsa gerek.

Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Şu kelimeleri de bu sıraya almak mümkündür: *dil-maç* (ahensiz?) tercüman, *kan-dır-t-maç* etrafına geçirilen hunu biçiminde madeni bir levhaya saksı gibi toprak doldurup orada kök saldığı anlaşıldığı zaman dibinden kesilerek yere veya başka bir saksıya dikilen dal, ağaç, çiçek fidanı; *gel-miç* balığın büyük kılıcı, vs. A.U.E

[3] $\frac{\xi^l - ac}{\xi - ec} \times \frac{\xi^l - ic}{\xi - ic} \times \frac{\xi^l - uc}{\xi^l - üc} \times \xi - c$ yerine, A.U.E

monter» den?); mk. *ağ-ım* ayak boynu
«cou de pied»;
bakır-aç (*bakır-aç* yerine, § 121) «vase
de cuivre»;
top-aç «toupie»;
kuş-aç «brasse» (*kol* «bras» dan);
ana-ç «fécond, (animal domestique) ex-
périmenté» (*ana* dan?);
yama-ç (Sami Bey'e göre : *yama* dan);
al-ıç kazanan aşık kemiği «osselet
gagnant»;

çek-iç (*çök-üç* yerine).

Şu nebat isimlerini mk.

ardıç, *alıç* (iştikakları meçhul) — Ve sonra şu tabire bakınız : باغ يورومك

yan-ıç yan-ıç yürü-mek? A.U.E «marcher de côté, comme un crabe» (Kam. I. 96).

tomal-ıç (veya *toman-ıç* belki *tomaş-mağ* tan geliyor; *eğil-iç* bir nevi nebat «sorte de
plante». [1])

4° -dic lâhikası.

sağ-dic güveyin (ve gelinin ?) sağında giden ve yenge vazifesini gören kimse
«personne qui, placée à la droite de chacun des jeunes époux, fait office de paranymphe»;
mk. şark türkçesi *sağduş*, *ön-düç* önden giden haberci «messenger».

Her iki misalde de bir isimcil tabana katılmış bulunuyor. mk. *iğdic* (veya *iğdiş*)
[iştikakı meçhul].

5° -inc (-inç) [2] lâhikası. Mk. § 1393 -kinç haşiye 1.

-inc unc, -c):

sağ-ınc (1426 yılı yazmaları, yap. 12 :
ساجينچ); şark türkçesi; *sağ-ınc* düşünce
«pensée» (*sağ-ın-mağ* şark türkçesi :
düşünmek «penser»);
korğ-unc «effrayant»;
kazan-c «gain»;
usan-c «ennui» [3];
kıvan-c iftihar [4];
inan-c mevsuk, mutemet «digne de
confiance»;
aldan-c çabuk inanıp aldanan «trop
confiant, naïf»;

sevin-c «joie, contentement»;

gülün-c «risible»;

ödünc «empreunt, prêt»; mk. *öde-mek* ve
öde-k;

iğren-c «dégoût, dégoûté» ve (dégoûtant
A.U.E);

üşen-c «paresseux, mou»;

ilen-c küfür, lânet «malédiction»;

yeñlen-c (*yeñil-mek* ten? § 121) ve *yilenc*
zayıf «faible» [5].

871. Bugünkü dilde ancak ufak miktarlardaki türemelerde varlığı görülen diğer
bir takım lâhikaları biz bu bent içinde bir araya toplamış bulunuyoruz. Bunların büyük

[1] *babaç* (=baba tabiatlı olan; Mk. D. L. T : *ata-ç*), *kır-aç*, *kağa-ç*, *arğal-ıç*, *eğ-iç*,
güv-eç, *kir-eç*, *ön-üç*, *dög-üç*, *kendi-ç* (bk. *sarpan*) kelimeleride böyledir. A.U.E

[2] $\frac{\xi -inc}{\xi -inc} \times \frac{\xi -unc}{\xi -unc} \times \xi -c$ yerine. A.U.E

[3] Müellif bunu *usanmış* «ennuyeux, ennuyé» diye kaydediyor. A.U.E

[4] Müellif bunun yerino gurur getiren ve iftihar eden «qui s'ent fait accroire»
mânasını veriyor. A.U.E

[5] Müellifin karışık olarak verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. A.U.E

bir çoğu bugün hemen tamamıyla dilden bırakılıp çıkmış pek eski sınılam (morphème) lerdir gibi görünüyor. Şuna dikkat edilmeli ki, içlerinden bir çoğu fark gözetmiyerek ya fiilcil veya isimcil tabanlara katılmış bulunmaktadır :

-*amak* (-emek) [1] (-*mağ*, -mek [2] lâhikasının gelişimi?) lâhikası :
bas-amak; *but-amak*; *kaç-amak* (mk. § 706, ihtar) [3].

-mik [4] lâhikası :

-*mık*, -*mük*) :

tır-mık, *yas-mık* (yassı'dan) *kıy-mık*;
kara-mak (-*mık*), *kıza-muk* (-*mık*),

soy-muk, *kur-muk*.

-*mik*, *mük*) :

kes-mik, *çiyne-mik* [5].

-*nek* [6] lâhikası (mutavaat n sile mi acaba?)

.... [7]

[1] $\frac{\text{اماك ، امق} -amak}{\text{امك} -emek}$ yerine. A.U.E

[2] Müellif mastar olan (*mek*), -*mağ* lıları kasteddiği gibi belki şöyle isim olanları da anlatmak istemiş olabilir :

aç-mak, *az-mak*, *oğ-mak*, *oy-mak*, *ır-mak*, *par-mak*, *baş-mak*, *paş-mak*, *boğ-mak*,
çak-mak, *tok-mak*, *tır-mak*, *kaç-mak*, *koy-mak*, *yaş-mak*, *il-mek*, *çöl-mek*, *et-(öl?)-mek*,
yi-mek. A.U.E

[3] Şunu da ilâve edebiliriz. *tut-amak*, *hayd-amak*? A.U.E

[4] $\frac{\text{میک} -mık}{\text{میک} -mik} \times \frac{\text{موق ، مق} -mak}{\text{موك ، مك} -mük}$ yerine. A.U.E

[5] Şunlar da ilâve edilebilir :

ıp-mık, *kar-mık*, *yas-mık*, *yar-mık* (bk. *ir-mik*), *boğ-muk*, *kar-muk*, *kaş-muk*,
ir-mik, *çit-mik*, *ekşi-mik*, *çatal-muk*, *doğ-muk*, *mora-muk* (Bursa köylerinde: pourpoura hastalığı);

Buraya şu lâhikaları da katmak uygun görünüyor :

$\frac{\text{میش} -miş}{\text{میش} -miş}$ lâhikası.

-miş) :

aşt(.)-miş

-miş) :

yet(.)-miş.

IHTAR. — Bu *miş* lâhikasının aslı *b > m* değişimiyle *biş* (*beş*) olması mümkündür. O zaman bu kelimenin yalnız bir elin parmakları tutarı hesabıyla *beş* sayısı mânasında kullanıldığı gibi, eskiden iki elin parmakları tutarı hesabıyla *on* sayısı mânasında da kullanılmış olduğu sezilebilir : O takdirde $10 \times 6 = \text{aştı mış}$, $10 \times 7 = \text{yetimiş}$ demek olur ki, bir kelime halinde bunlar kaynaştıkları zaman sayıların *i*, *i* vokalleri düşmüş olacak; böylece bunların yapılışı $10 \times 8 = \text{sekiz on}$ demek olan *seksen*, ve $10 \times 9 = \text{doğuz on}$ demek olan *doğsan* kelimelerinin yapılışlarıyla bir muvazilik göstermiş olur. A.U.E

[6] $\frac{\text{نك ، نقي} -nak}{\text{نك} -nek}$ yerine. A.U.E

[7] Müellif bunlara misal vermiştir; şunlar alınabilir :

dayan-ağ, *kar-nak*, *tır-nak*, *kas-nak*, *kış-nak*, *der-nek*, *dey-nek*, (= *degenek*),
örnek, *kepe-nek* (kepenk). A.U.E

tırnağ «ongle» kelimesinin mânadağı olan bir sıra kelimeler (belki örneksenim yo-
liyle) *-nek* lâhikasıyla nihayetlendirir:

kaynağ ve *cırnağ* (GIESE, s. 32) «serre»;

cınağ (Sami Bey'e ve B. de M. a göre: *caynağ* veya *çaynağ*) «griffe»;

daynağ «sabat de cheval»;

bağanağ «sabat fendu des ruminants»;

Yine mk. tob. *çığanağ* kapı çengeli «crochet de porte»; *tağanağ* kapı mandalı, sür-
mesi «loquet». [1]

Mk. Çağatayca تارناق (*çenğa*: A.U.E) kelimesi.

-enek [2] lâhikası (*-nek* lâhikasının gelişimi mi?)

bağ-anağ (mk. *bağı*), *sağ-anağ* (*bogun-* | *güz-enek, gör-enek*, [3]
ağ zıddı),

-rek [4] (mk. § 518), *-rik* (?) lâhikası.

-rak):

uğ-rak, bit-rak, pot-rak, kay-rak,
kıyı-rak (B. de M.), [5]

-rık, -ruk):

tom-rak (veya *tum-ruk*?),

-erek [8] (*-arak*) lâhikası (*-rek, -rik* lâhikasının gelişimi mi?)

-arak) [9]:

....

-irık, -uruğ [10]:

derek [12]; *-dirik* (*drik*) lâhikası.

-darak):

-yaban-tırağ,

-dırık, -duruk):

oğul-darağ, boyun-duruk, burun-duruk,

-rek) [6]:

-rik, -rük [7]:

-erek) [11]:

....

-irık, ürük [12]:

-derek):

öğen-dere(k),

-dirik, -dürük):

eğın-dirik, gömül-dürük.

[1] Bunlara *-ne* lâhikası da katılabilir: *kimes-ne* (eski), *nes-ne*, *öz-ne* (= *yezne*:
enişte, damat).

[2] $\frac{\text{انق} - \text{anağ}}{\text{انك} - \text{enek}}$ yerine. A.U.E

[3] Buna yeni teşkil edilen eski an'aue mânasındaki *gel-enek* kelimesi de ilâve
edilmelidir. A.U.E

[4] $\frac{\text{راق} - \text{rak}}{\text{رك} - \text{rek}} \times \frac{\text{رئق} - \text{rık}}{\text{رئك} - \text{rik}}$ yerine. A.U.E

[5] Bunlara şu misaller de katılabilir:

bay-rak, kıs-rak, uc-rak; (*yap-rak, top-rak, kuy-rak*)? A.U.E

[6, 7] *eğ-rek*. A.U.E

[8] $\frac{\text{اراق} - \text{arak}}{\text{ارك} - \text{erek}} \times \frac{\text{رئق} - \text{rık}}{\text{رئك} - \text{rik}} \times \frac{\text{دروق} - \text{uruğ}}{\text{دروك} - \text{ürük}}$ yerine. A.U.E

[9, 10, 11, 12] Verilmeyen bu misaller için şunlar alınabilir:

tut-arak, tut-arık, pıs-ırık, kıs-ırık, çık-ırık, iç-irık? A.U.E

[12] $\frac{\text{داراق} - \text{darak}}{\text{دارك} - \text{derek}} \times \frac{\text{دئق} - \text{dırık}}{\text{دئك} - \text{dirik}} \times \frac{\text{دوروق} - \text{duruk}}{\text{دوروك} - \text{dürük}}$ yerine. A.U.E

MI. : *Div Lug. Türk I*, s. 435 te bir sıra *-dürük* lü isimler.

bak. Kek lâhikası.

-kek [1] lâhikası.

-kak :

...

-kek :

er-kek.

-kāk veya *-gāk* lâhikası başka Türk lehçelerinde de görülür ki, bunlar da fiilden türemeler teşkil etmeğe yararlar :

Alt. *yүүл-* aklını bozmak, cin çarpmak «*déraisonner, être possédé*», *yүүл-gāk* «cin çarpmış «*possédé*»;

Mk. bir başka misal § 847, not 2.

Bu lâhika bazan fiilin isimcil siygası gibi kullanılırlar (bak. RAQUETTE lesson XLI, *sonlarında*). Belki bir taraftan *-ek* ve *-ik* (§ 859 ve 860) lâhikasıyla, bir taraftan *-kän* lâhikasıyla (bk. § 1343, not) ile akrabadır.

-elik [2] lâhikası (*-lik* lâhikasının gelişimi § 522).

-alık :

koş-alık, sus-alık (*Kam. terc. I*, 318);

-elik :

çök-elik, dib-elik (دبک Bianchi) [3].

-le [4] lâhikası.

-la :

dam-la [5];

Bk.,-de (?) lâhikası.

-le :

....

[1] $\frac{\text{قاک} - \text{kak}}{\text{کک} - \text{kek}}$ yerine. A.U.E

[2] $\frac{\text{الق} - \text{alik}}{\text{کک} - \text{elik}} \times \frac{\text{یق} - \text{ilik}}{\text{یکک} - \text{ilik}} \times \frac{\text{ولق} - \text{ulak}}{\text{ولک} - \text{ütük}}$ yerine. Bunlara

$\frac{\text{الق} - \text{alak}}{\text{کک} - \text{elek}}$ de ilâve edilmeli. *kab-alak, deb-elek*.

[3] Buraya şu lâhikayı da katmak yerinde olur :

$\frac{\text{دام} - \text{dam}}{\text{دمدم} - \text{dem}} \times \frac{\text{دیم} - \text{dim}}{\text{دمدم} - \text{dim}} \times \frac{\text{دوم} - \text{dum}}{\text{دمدم} - \text{düm}}$ lâhikası.

-dam :

yor-dam, yol-dam, say-dam (eski);

-dim :

yar-dim, pa-dim, yas-dim;

-dum :

....

-dem :

çiğ-dem;

-dim :

....

-düm :

yürü-düm (cami veya kiliselerde veya saraylarda cümle kapısından asıl bina kapısına götüren yol), *mür-düm* (belki *mor-düm*?) A.U.E.

[4] $\frac{\text{لا} - \text{la}}{\text{ل} - \text{le}}$ yerine. A.U.E

[5] Buna şu misaller de katılabilir : *tuz-la, yas-la, kum-la*. A.U.E